

ชาโนะยุ

Chanoyu

อุดมศักดิ์ จันทร์กลัต

พิธีชงน้ำชาหรือเรียกกันอย่างสั้น ๆ ว่าพิธีชาของญี่ปุ่นนั้น เป็นศิลปวัฒนธรรมแขนงหนึ่งของญี่ปุ่น ซึ่งมีลักษณะเฉพาะตัวเป็นของญี่ปุ่นโดยเฉพาะ ไม่สามารถจะหาได้ในศิลปวัฒนธรรมของชาติอื่น พิธีชาก็เช่นเดียวกับศิลปวัฒนธรรมของญี่ปุ่นแขนงอื่น ๆ เช่นเดียวกับที่มีอิทธิพลของพุทธศาสนิกายเซ็นเป็นหลักสำคัญ กล่าวคือพัฒนามาจากพุทธศาสนิกายเซ็นและประยุกต์มาใช้ในชีวิตประจำวัน เราอาจกล่าวได้ว่าพุทธศาสนิกายเซ็นมีอิทธิพลต่อศิลปวัฒนธรรมญี่ปุ่นแทบทุกแขนง ไม่ว่าจะเป็นทางด้านความคิดหรือปรัชญาและการกระทำ เพื่อจะได้เข้าใจปรัชญาความคิดพื้นฐานของพิธีชา ความรู้เกี่ยวกับปรัชญาชีวิตและศิลปะตามแนวของเซ็นมีความสำคัญอย่างยิ่ง เซ็นจะเป็นการนั่งสมาธิพิจารณาโดยใช้ปัญญาความคิดของตนเองอย่างมีอิสระ เซ็นเห็นว่าภาษาเป็นสื่อที่มีประสิทธิภาพจำกัด สมาธิและปัญญาเป็นสิ่งสำคัญเหนือสิ่งอื่นใด ผู้ปฏิบัติเซ็นจะต้องฝึกการเข้าสัมผัสกับธรรมชาติโดยตรง ให้อยู่ถึงแก่นแท้ของสิ่งต่างๆ ที่มีอยู่ในธรรมชาติเพื่อการบรรลุสัจธรรม พิธีชาในปัจจุบันก็กำเนิดมาจากเซ็นแต่ได้ประยุกต์นำมาใช้ในชีวิตประจำวัน แนวความคิดสำคัญของพิธีชาก็คือความเรียบง่าย การเข้าถึงธรรมชาติและมีลักษณะสมถะ ไม่หรูหรา ไม่มีสีสรรฉูดฉาด ในขณะเดียวกันก็มีความหมายลึกซึ้งอยู่ในที่ซึ่งหลักต่าง ๆ เหล่านี้ถือเป็นหลักสำคัญของศิลปะชนิตคลาสสิกของญี่ปุ่นโดยทั่วไป

ถึงแม้ว่าในปัจจุบันนี้ญี่ปุ่นจะได้พัฒนาเทคโนโลยีสมัยใหม่อย่างก้าวหน้าไปอย่างมากมาย เราจะเห็นสิ่งของต่าง ๆ ที่ทำขึ้นอย่างหยาบ ๆ หรือขาดความงามแบบเรียบง่าย ประณีตตามลักษณะของสินค้าอุตสาหกรรม แต่ในขณะที่เดียวกันลักษณะประจำชาติที่ฝังรากลึกของคนญี่ปุ่นในเรื่องของการชื่นชมความงามแบบเรียบง่ายนั้นก็ยังคงสะท้อนให้เห็นได้ในงานศิลปะ หรือสถาปัตยกรรม หรือแม้แต่ในการดำรงชีวิตประจำวันของคนญี่ปุ่น เราจะเห็นอิทธิพลของพิธีชาแม้แต่ในบ้านชาวญี่ปุ่นทั่วไปที่มีได้ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องของพิธีชา เราอาจกล่าวได้ว่าพิธีชาเป็นการฝึกฝนตนเองให้รู้จักหน้าที่ของการ

เป็นเจ้าของบ้านที่ดี รู้จักกิจกรรมารยาทในการเข้าสังคม รู้จักการใช้ภาษาที่สละสลวย รู้จักการต้อนรับแขก รู้จักตระเตรียมงานการต่างๆ ให้เรียบร้อย รู้จักวางแผนล่วงหน้า ฯลฯ ซึ่งนับว่าเป็นประโยชน์อย่างมากแก่ผู้เรียน ทั้งในด้านการฝึกเป็นเจ้าของบ้านและการฝึกเป็นแขกที่ได้รับเชิญ การฝึกฝนให้เข้าใจในรายละเอียดปลีกย่อยของการประกอบพิธีชา เป็นสิ่งจำเป็นเพื่อปูพื้นฐานไปสู่ความเข้าใจในความหมายที่ลึกซึ้งของพิธีนี้ และช่วยให้การดื่มชาเป็นสิ่งที่น่ารื่นรมย์ยิ่งขึ้น หญิงสาวชาวญี่ปุ่นจึงมักจะเรียนพิธีชาก่อนแต่งงาน เพื่อเตรียมตัวให้เป็นผู้มีกิจกรรมารยาทงาม คนที่มีอายุแล้วจะได้ประโยชน์จากการฝึกฝนเช่นเดียวกัน

เนื่องจากว่าภูมิอากาศของประเทศไทยเป็นประเทศในแถบร้อน ดังนั้นเราจึงไม่มีวัฒนธรรมการดื่มชาก่อนอย่างเป็นกิจลักษณะ จึงค่อนข้างจะเป็นการยากแก่คนไทยที่จะเข้าใจในเรื่องพิธีชาของญี่ปุ่น แต่อย่างไรก็ตามถ้าหากว่า

เราต้องการจะเข้าใจถึงจิตใจและวัฒนธรรมญี่ปุ่นอย่างลึกซึ้งแล้ว การศึกษาเรื่องพิธีชาก็เป็นสิ่งจำเป็นอย่างหนึ่งที่จะช่วยให้เราบรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าวได้

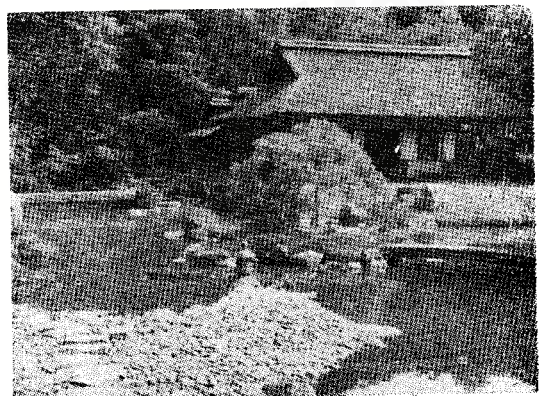
พิธีชาหรือ Chanoyu ของญี่ปุ่นนั้นเป็น ศิลปวัฒนธรรมของญี่ปุ่นสาขาหนึ่งเป็น ศิลปะของการเตรียมชาและดื่มชา ซึ่งเป็น ไปในลักษณะท่าทางที่สง่างาม รวมทั้งเป็น ขนบธรรมเนียมและมารยาทในการเข้าสังคม ของคนญี่ปุ่น พิธีชาได้รวมเอาศิลปะและ วิทยาการแขนงต่าง ๆ ของญี่ปุ่นเข้าไว้ด้วย กัน อาทิเช่น

1 สถาปัตยกรรม

พิธีชาจะต้องจัดในห้องแบบญี่ปุ่นซึ่งพื้นปู ด้วยเสื่อนาตามิ และห้องนี้จะมีคามกว้างใหญ่ แตกต่างกันไปและห้องที่ใช้ในพิธีชาจะต้องอยู่ใน บ้านแบบญี่ปุ่น ซึ่งสร้างขึ้นเพื่อใช้ในพิธีชา โดยเฉพาะซึ่งเราเรียกว่า Tea House บ้านที่ใช้ ในพิธีชามีลักษณะแตกต่างไปจากบ้านแบบ ญี่ปุ่นทั่ว ๆ ไป บ้านที่ใช้ในพิธีชาจะใช้วัสดุใน การก่อสร้างที่เป็นธรรมชาติมากที่สุด เช่น เสาคานจะใช้ไม้ที่ยังไม่ได้ตกแต่งให้เรียบร้อย บางทีก็ใช้ไม้ทั้งเปลือก ทั้งนี้เพื่อความงาม ตามธรรมชาติเอาไว้ เพดานห้องก็จะใช้ไม้ไผ่ ขัดแตะที่ทำด้วยฝีมืออย่างดี ฝาผนังห้องก็ฉาบ ด้วยดินชนิดพิเศษและในบางครั้งก็มีใบไม้ผสม อยู่ด้วย เพื่อให้ได้บรรยากาศที่ผู้ที่ดื่มชาจะอยู่ ท่ามกลางธรรมชาติ บรรยากาศภายในห้องมีสิ ทธิ์ที่ขรึม จะหลีกเลี่ยงการใช้สีฉูดฉาด การ ประดับประดาจะเป็นแบบที่เรียบที่สุด

2 สวน

บ้านที่ใช้ในพิธีชานั้นควรจะต้องอยู่ในสวน ญี่ปุ่น ซึ่งมีลักษณะจำลองธรรมชาติมาอีกทีหนึ่ง สวนญี่ปุ่นนั้นจะประกอบด้วยสระน้ำ เนินเขาจำลอง ก้อนหิน ต้นไม้ต่างๆ ซึ่งจะถูกจัดวางไว้อย่าง มีระเบียบได้จังหวะจะโคน ตลอดจนมีตะเกียง หินประดับอยู่ด้วย สวนญี่ปุ่นที่แท้จริงจะมีสีเขียว เป็นจำนวนน้อยมาก ส่วนใหญ่จะเป็นสีเขียว ของต้นไม้และตะไคร่น้ำที่จับอยู่ตามก้อนหิน ตะเกียงหิน อ่างหินใส่น้ำล้างมือ และสีของน้ำ เท่านั้น ไม้ดอกที่มีสีสดจะปลูกไว้ใน สวนญี่ปุ่นเลย สวนญี่ปุ่นที่ดีจะต้องเป็นสวนที่ ให้ความร่มรื่นมองดูแล้วให้บรรยากาศที่สงบแก่ จิตใจและบ้านญี่ปุ่นที่ใช้ในพิธีชานั้นจะอยู่ท่าม กลางธรรมชาติที่ร่มรื่นเช่นนี้เป็นการตัดขาดจาก โลกภายนอกที่สับสนวุ่นวายด้วยธุระและภารกิจ ต่าง ๆ นานามาสู่โลกแห่งธรรมชาติที่สงบเงียบ และร่มรื่น ในบางครั้งก็จะจัดพิธีชาขึ้นภายใน สวนด้วยก็ได้ ซึ่งเป็นการจัดนอกสถานที่ ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับสภาพลมฟ้าอากาศในแต่ละฤดูกาล

3 เครื่องถ้วยชาม

เครื่องถ้วยชามต่าง ๆ ที่ใช้ในพิธีชานันจะมีลักษณะเรียบง่ายตามแบบฉบับของญี่ปุ่น เครื่องถ้วยชามแต่ละชนิดก็จะมีลักษณะและสีสรรเป็นเอกลักษณ์ของตน และมีชื่อเสียงกันไปคนละอย่าง เช่นถ้วยชามแบบรากุ (Raku) จะมีลักษณะเฉพาะคนและสีส่วนใหญ่ก็จะเป็นสีดำ มีเตาเผาอยู่ที่นครเกียวโต หรือผอบใส่ชาที่เป็นเครื่องปั้นดินเผาเหล่านี้จะมีรูปร่างลักษณะต่างๆ กัน เตาเผาที่มีชื่อมากที่สุดในเรื่องผอบใส่ชานี้จะอยู่ที่เมือง เซโตะ (Seto) ใกล้กับเมืองนาโงย่า (Nagoya) เป็นต้น เครื่องถ้วยชามสังคโลกของไทยในสมัยสุโขทัยก็ได้รับความนิยมชมชอบจากชาวญี่ปุ่นอย่างมากตั้งแต่สมัยโบราณ เครื่องถ้วยชามเบญจรงค์ในสมัยอยุธยา ก็ได้รับความนิยมอย่างมากเช่นเดียวกัน

4 การจัดดอกไม้

อย่างที่เรารู้กันว่าญี่ปุ่นมีการจัดดอกไม้แบบ อิกะบานะ (Ikebana) และได้รับความนิยมโดยทั่วไป อย่างไรก็ตามการจัดดอกไม้ที่ใช้ในพิธีชาหรือเรียกว่า ชาบานะ (Chabana) จะแตกต่างกับการจัดดอกไม้โดยทั่วไป การจัดดอกไม้ในพิธีชานันจะใช้แจกันเล็กๆ ทรงสูงแบบเรียบๆ และสีเรียบๆ ดอกไม้ที่จัดก็ต้องเป็นดอกไม้ที่สดที่สุดเท่าที่จะหาได้และไม่มีสีฉูดฉาด ส่วนใหญ่จะเป็นดอกหญ้าที่สามารถหาได้โดยทั่วไป หรือเป็นดอกไม้ที่มีอยู่ในฤดูกาลนั้นๆ และจะใช้

ในปริมาณที่น้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้ ผู้ชานานจะสามารถจัดดอกไม้ที่ใช้ในพิธีชาในเวลาเพียง 2-3 นาทีเท่านั้น ดอกไม้ในพิธีชาเช่นเดียวกันจะมีความเรียบง่ายที่สุด แต่ก็เต็มไปด้วยความหมายและความงามอย่างลึกซึ้ง ทำให้แขกผู้มาในพิธีชาสามารถใช้จินตนาการระลึกถึงดอกไม้ดอกหญ้าต่าง ๆ ที่ขึ้นอยู่ตามธรรมชาติในท้องทุ่งและป่าเขาโดยทั่วไป

5 ภาพเขียน

ภาพเขียนที่จะใช้ประดับห้องที่ทำพิธีนั้น โดยมากจะเป็นตัวอักษรภาษาจีนที่คัดลอกมาจากพระสูตรทางพุทธศาสนา ตัวอักษรจะเขียนด้วยหมึกจีนสีดำ แขนงไว้ที่มุมหนึ่งของห้องที่ใช้วางศิลปวัตถุต่าง ๆ ภาพตัวอักษรเหล่านี้จะถือเป็นสมบัติอันมีค่าควรแก่การเก็บรักษา และให้แขกผู้มาเยือนได้ชื่นชมความงามของอักษรภาพนั้น ซึ่งจะใช้ประดับประดาในโอกาสพิเศษเท่านั้น

6 ขนมน

ขนมที่จะรับประทานกับน้ำชาในพิธีชานันมี 2 อย่าง อย่างแรกจะเป็นขนมหวานทำสดๆ ใช้รับประทานกับชาอย่างเข้มข้น ขนมนี้เรียกว่า นามางาชิ (Namagashi) ขนมชนิดนี้โดยมากทำจากถั่วเขียวและแป้ง ซึ่งจะต้องรับประทานขนมชนิดนี้ถ้าจะให้อร่อยมักจะทำก่อนพิธีชาเพียง 2-3 ชั่วโมงเท่านั้นจะไม่ทิ้งเอาไว้นาน ลักษณะของขนมชนิดนี้จะทำเป็นรูปผลไม้ชนิดต่างๆ ตามฤดูกาล เช่น ลูกท้อในฤดูใบไม้ผลิ หรือทำเป็น

รูปปลูกพลับในฤดูใบไม้ร่วงเหล่านี้เป็นต้น ขนมนิตที่สองคือ ขนมห้าง ที่เรียกว่า ฮิงาชิ (Higashi) ทำจากน้ำตาลและแบ่งทำเป็นรูปดอกไม้ หรือใบไม้ต่าง ๆ ที่มีตามฤดูกาล เช่นทำเป็นรูปดอกซากุระในฤดูใบไม้ผลิ หรือทำเป็นรูปใบเมเปิ้ลในฤดูใบไม้ร่วง

ขนมที่จะเสิร์ฟก่อนให้แขกดื่มชา นั้น เจ้าภาพจะต้องดูรูปลักษณะของขนมนั้น ๆ ให้เหมาะสมกับฤดูกาล เช่นในฤดูใบไม้ผลิก็กเสิร์ฟขนมที่ทำเป็นรูปดอกไม้ที่บานในฤดูใบไม้ผลิ ในฤดูใบไม้ร่วงก็เสิร์ฟขนมที่ทำเป็นรูปใบไม้หรือผลไม้ที่มีในฤดูใบไม้ร่วง การเสิร์ฟขนมที่ผิดฤดูกาล เช่นจัดพิธีชาในฤดูใบไม้ร่วงแต่กลับไปเสิร์ฟขนมที่เป็นรูปดอกไม้ที่บานในฤดูใบไม้ผลิก็กถือเป็นการผิดกาลเทศะอย่างยิ่ง แสดงให้เห็นว่าเจ้าภาพไม่ได้เอาใจใส่ในสิ่งต่าง ๆ รอบตัวให้ละเอียดถี่ถ้วนอย่างแท้จริง

7 เครื่องถ้วยชา

เครื่องถ้วยชามที่จะใช้ในพิธีชานี้ก็ต้องดูให้เหมาะสมกับฤดูกาล เช่นในฤดูร้อนก็จะใช้ถ้วยชาฤดูร้อนซึ่งจะมีลักษณะปากถ้วยบานออกมากกว่าปกติ เพื่อช่วยให้ความร้อนกระจายออกไปได้เร็ว เพื่อช่วยมิให้ชาที่จะดื่มร้อนจนเกินไป ส่วนในฤดูหนาวหรือฤดูที่มีอากาศเย็นก็จะนิยมใช้ถ้วยที่มีปากแคบลงเพื่อช่วยมิให้ชาที่จะดื่มเย็นเร็วจนเกินไป นอกจากนั้นยังต้องคำนึงถึงชาที่จะเสิร์ฟนั้นเป็นชาอย่างเข้ม (Koicha) หรือชา

อย่างจาง (Usucha) ซึ่งชาแต่ละอย่างที่จะเสิร์ฟนั้นก็ต้องใช้ถ้วยชามีลักษณะแตกต่างกันไปอีกด้วย ถ้วยชาก็เช่นเดียวกันถือเป็นศิลปวัตถุที่จะต้องเก็บรักษาเป็นอย่างดีเป็นสมบัติอันมีค่า ซึ่งจะใช้รับแขกในโอกาสสำคัญ ๆ เท่านั้น ผลงานของศิลปินเครื่องปั้นดินเผาที่ดีๆ นั้นจะมีราคาสูงเป็นอย่างมาก และจะถือเป็นมรดกตกทอดไปสู่บุตรหลานต่อไปอีก ถ้วยชาที่ดีๆ นั้นจะไม่ผลิตเหมือนกันเป็นใบที่สอง จะมีเพียงใบเดียวเท่านั้นในแต่ละแบบ จะไม่ผลิตออกมาเป็นโหลหรือเป็นชุดเช่นถ้วยชามทั่วไป และที่สำคัญที่สุดก็คือทุกใบจะต้องทำด้วยมือไม่ใช่เครื่องจักรช่วย และเคล็ดลับของการผลิตถ้วยชาแต่ละชนิดแต่ละแบบ ก็จะได้รับสืบทอดจากบิดาไปสู่บุตรและหลานโดยตรง เป็นการรักษาความลับให้อยู่ในเพียงตระกูลของตนเท่านั้น ดังนั้นถ้วยชาแต่ละแบบแต่ละชนิดก็จะผลิตโดยตระกูลต่าง ๆ ซึ่งแต่ละตระกูลก็จะรักษาเคล็ดลับและรูปแบบที่มีลักษณะเฉพาะให้อยู่แต่ในเพียงตระกูลของตนเท่านั้น

นอกจากถ้วยชาแล้วโถใส่น้ำเย็นและผอบใส่ผงชาที่ใช้ในพิธีชาก็เป็นศิลปวัตถุอีกชิ้นหนึ่งที่จะต้องเก็บสะสมไว้เป็นสมบัติหรือใช้รับแขกในโอกาสสำคัญ ๆ ดังนี้ ได้เคยกล่าวแล้วว่า เครื่องถ้วยชามสังคโลกของไทยเรานั้นได้รับความนิยมจากญี่ปุ่นเป็นอย่างมากจนถึงในปัจจุบันก็ยังมิได้เก็บสะสมอยู่

8 หมอน้ำและกาน้ำ

หมอน้ำหรือกาน้ำที่ใช้ในพิธีชาก็จะประดิษฐ์ขึ้นมาอย่างดี มีแบบและลักษณะต่าง ๆ กันไปตามสไตล์ของศิลปินผู้สร้าง หมอน้ำและกาน้ำจะต้องทำด้วยเหล็ก มีลวดลายและแบบหลายอย่าง มีศิลปินที่มีชื่อซึ่งเป็นผู้สร้างสรรค์ผลงานทางด้านนี้อยู่ทั่วประเทศญี่ปุ่น

9 เครื่องรัก

เครื่องรักของญี่ปุ่นนั้นได้แก่กล่องใส่ผงชาเป็นรูปผอบชนิดต่าง ๆ นอกเหนือไปจากชนิดที่เป็นเครื่องปั้นดินเผาแล้วยังมีชนิดที่ลงรักอีก นอกจากกล่องใส่ผงชาแล้วยังมีถาดใส่ชนมและชั้นเล็ก ๆ ซึ่งเป็นส่วนประกอบในพิธีชา เช่นเดียวกับเครื่องใช้ชนิดอื่น ๆ เหมือนกัน เครื่องลงรักนั้นก็มียุทธศาสตร์ต่าง ๆ ที่มีชื่อในด้านนี้ผูกขาดการผลิตอยู่ แต่ละชั้นที่ผลิตขึ้นโดยตระกูลที่มีชื่อเสียงก็จะถือเป็นสมบัติอันมีค่า สมควรกับการเก็บสะสมไว้เป็นมรดกแก่บุตรหลานต่อไป

10 กิโมโน

นอกจากเครื่องใช้ต่าง ๆ ในพิธีชาทั้งชนิดที่เป็นเครื่องปั้นดินเผา เครื่องลงรัก และที่เป็นไม้ไผ่แล้ว กิโมโนที่สวมใส่ไปในงานพิธีนั้นก็ยังเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่บ่งบอกถึงศิลปวัฒนธรรมของคนญี่ปุ่น โดยปกติแล้วผ้าสำหรับตัดเย็บกิโมโนนั้นจะเป็นผ้าหน้ากว้างประมาณ 35 ซม. และยาว 12 เมตร กิโมโน 1 ตัวก็จะใช้ผ้างกล่าว 1 ม้วน และการตัดเย็บกิโมโนนั้นก็เป็ศิลปะอีกแขนงหนึ่งเพราะว่า การตัดเย็บกิโมโนนั้นจะ

ไม่มีเศษผ้าเหลือต้องทิ้งเลย จะใช้ผ้าชิ้นหมด 1 ม้วนพอดี การตัดเย็บกิโมโน ก็เป็นศาสตร์อีกแขนงหนึ่งที่ต้องมีการศึกษาเล่าเรียนและปฏิบัติกันอย่างจริงจัง สำหรับในพิธีชาแล้ว ทั้งเจ้าภาพและแขกผู้ที่ได้รับเชิญจะต้องสวมกิโมโนให้เหมาะสมกับฤดูกาล เพราะว่าจะมีกิโมโนสำหรับฤดูใบไม้ผลิ ฤดูร้อน ฤดูใบไม้ร่วง และฤดูหนาว พิธีชานั้นจัดในฤดูอะไรก็ต้องสวมกิโมโนของฤดูนั้น นอกจากนั้นยังต้องคำนึงถึงวัยของผู้สวมใส่ จะต้องดูสีและลวดลายให้เหมาะสมกับวัย ให้เหมาะสมกับความใหญ่เล็กของพิธีชาที่จะไปร่วมนั้น

ทั้งหมดนี้เป็นเพียงตัวอย่างของความสัมพันธ์ระหว่างพิธีชากับศิลปวัฒนธรรมญี่ปุ่นแขนงต่าง ๆ ซึ่งก็ยังมิได้รวมรายละเอียดของลำดับขั้นตอนของพิธีการและลักษณะกิริยามารยาท

ตลอดจนถึงการใช้ภาษา ซึ่งสิ่งเหล่านี้ต้องปฏิบัติฝึกฝนอย่างจริงจัง จะเห็นได้ว่าพิธีชามีลักษณะสหวิทยาการซึ่งรวมเอาศิลปวัฒนธรรมของญี่ปุ่นแขนงต่าง ๆ เข้าไว้ด้วยกัน มีลักษณะเฉพาะเป็นเอกลักษณ์ของญี่ปุ่นโดยเฉพาะ ถึงแม้ว่าญี่ปุ่นจะได้รับอิทธิพลทางอารยธรรมจากจีน เช่นการรับนับถือพุทธศาสนาแบบมหายานเช่นเดียวกับจีน การรับเอาตัวอักษรจีนมาใช้ในภาษาญี่ปุ่น รูปแบบของสถาปัตยกรรม ฯลฯ ต่าง ๆ เหล่านี้เป็นต้น แต่ญี่ปุ่นก็ได้พัฒนาเปลี่ยนแปลงสิ่งที่ตนรับมาให้เข้ากับความต้องการและรสนิยมของตน พิธีชาก็เช่นเดียวกัน แต่เดิมพระภิกษุชาวญี่ปุ่นได้เดินทางไปศึกษาพุทธศาสนาที่ประเทศจีน ในสมัยราชวงศ์ถังของจีน ซึ่งตรงกับสมัยเฮอันของญี่ปุ่น และได้ร่วมดื่มชาในขณะที่กำลังศึกษาอยู่ในประเทศจีน ต่อมาเมื่อเดินทางกลับประเทศญี่ปุ่นก็ได้นำเอาเมล็ดชาติดตัวเข้ามาเพาะปลูกในญี่ปุ่นและทำให้การดื่มชาเผยแพร่ด้วย¹ ในระยะแรก ๆ นั้น การดื่มชานิยมกันในหมู่พระภิกษุที่ศึกษาพระไตรปิฎก เพราะว่าจะต้องอยู่ตึก ๆ เพื่อศึกษาและปฏิบัติสมาธิ ชาจะเป็นตัวช่วยกระตุ้นไม่ให้ง่วงนอน ช่วยให้ตาสว่างอยู่ตึก ๆ เพื่อศึกษาพระธรรมคัมภีร์ต่าง ๆ ได้ และอีกทั้งไม่ง่วงเหงาหาวนอนในเวลาปฏิบัติสมาธิ ใช้เป็นทำนองเครื่องดนตรีเป็นทั้งยาและตัวกระตุ้นไปด้วยในตัว ต่อมาก็กลายเป็นเครื่องดื่มที่นิยมดื่มกันในหมู่ปัญญาชน และชนชั้นสูงซึ่งจะต้องอยู่ตึก ๆ เพื่อศึกษาดำรงตำราต่าง ๆ

เท่าที่ปรากฏในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้มีการกล่าวถึงพิธีชาก่อนเป็นครั้งแรกในศตวรรษที่ 8 เมื่อจักรพรรดิ โชมุ (724-749) ได้ทรงนิมนต์พระภิกษุที่ทำพิธีทางศาสนาไปดื่มชาในพระบรมมหาราชวังของพระองค์ ในระยะเวลาช่วงเดียวกันประมาณปี ค.ศ. 760 พระภิกษุในพุทธศาสนาชาวจีนชื่อลูว (Lu Wu) ก็ได้เขียนหนังสือเกี่ยวกับชาขึ้นเรียกว่า ชาจิง (Cha Ching) ในตำราเล่มนี้ได้กล่าวถึงวิธีชงน้ำชา อุณหภูมิของน้ำร้อนและวิธีการใช้เครื่องมือต่าง ๆ ในการชงน้ำชา ซึ่งตำราเล่มนี้ก็ถูกยึดถือเป็นหลักฐานและพื้นฐานขั้นต้นในการประกอบพิธีชา² ถึงแม้ว่าญี่ปุ่นจะได้รับวัฒนธรรมเกี่ยวกับชามาจากจีนแต่ต่อมาญี่ปุ่นก็ได้พัฒนาวัฒนธรรมนี้ให้เจริญขึ้น มีวิธีการต่าง ๆ แปรกไปจากกันแบบเดิมและกลายเป็นวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์เป็นของญี่ปุ่นโดยเฉพาะ

ในสมัยคามะกุระของญี่ปุ่น ซึ่งมีความสัมพันธ์ทางศิลปะกับจีนในสมัยราชวงศ์ซ้อง มีพระภิกษุชาวญี่ปุ่นที่ได้ไปศึกษาพุทธศาสนาในประเทศจีนและได้เดินทางกลับมายังญี่ปุ่นพร้อมด้วยวัฒนธรรมเกี่ยวกับเรื่องของชา พระภิกษุรูปนั้นก็คือเอไซ (Eisai) ผู้ก่อตั้งพุทธศาสนาเซ็นนิกายรินไซ (Rinzai) ขึ้นในประเทศญี่ปุ่น พระเอไซเป็นผู้ดื่บใบชาให้เป็นผง แล้วใส่น้ำร้อนแล้วจึงดื่มชากับน้ำร้อนให้เข้ากันจะช่วยให้อารมณ์ดีมากกว่าที่จะใส่ใบชาลงไปใส่น้ำร้อนแล้วดื่มน้ำร้อนนั้น³ ในระยะแรกนั้น ผู้ที่นิยมดื่มชาชามักจะเป็นพระภิกษุในพุทธศาสนา

และบุคคลชั้นสูงดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น ต่อมาผู้นิยมดื่มชาที่มีจำนวนมากขึ้นโดยเฉพาะในหมู่ชนชั้นนักรบหรือชามูไรในสมัยคามะกุระ ท่านโชกุนและชามูไรในสมัยนั้นนิยมดื่มน้ำชากันมาก แต่การดื่มก็ยังไม่ได้เป็นพิธีการอะไรอย่างแน่ชัด ผู้ที่ทำให้การเตรียมชา การดื่มชา ตลอดจนเรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับชาให้เป็นรูปเป็นร่างเป็นศิลปะชั้นสูงขึ้นมาขึ้น มีอยู่หลายท่านด้วยกันที่เริ่มทำงานด้านนี้ แต่บุคคลนั้นที่ถือกันว่าเป็นปรมาจารย์สูงสุด รวบรวมเรื่องของชาไว้อย่างเป็นระเบียบแบบแผนมากที่สุดก็คือ เซนโนะริคิว (Sen-no-Rikyu 1521-1591) เป็นผู้ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นปรมาจารย์ทางด้านชาที่ยิ่งใหญ่ที่สุด และปัจจุบันนี้บุตรหลานเชื้อสายของท่านก็ยังคงทำงานรับพิศชอบศิลปวัฒนธรรมทางด้านนี้อยู่⁴

ในปัจจุบันนี้เรื่องราวของพิธีชาก็ได้ถูกศึกษาค้นคว้าไปอย่างลึกซึ้งและก็มีสำนักต่าง ๆ ที่มีแบบฉบับของตนเองในเรื่องของพิธีการ และเครื่องใช้ไม้สอยเกี่ยวกับชา สำนักที่สำคัญ ๆ มีอยู่ 3 สำนักคือ

1. สำนักโอโมเตะเซงเกะ (Omotesenke School)
2. สำนักอุราเซงเกะ (Urasenke School)
3. สำนักมุซาโคจิเซงเกะ (Mushakojisenke School)

ประธานของแต่ละสำนัก เป็นบุตรหลานเชื้อสายสืบเนื่องมาจากท่านปรมาจารย์ เซนโนะ-

ริคิว (Sen-no-Rikyu) ทั้งสิ้น และก็รับผิดชอบศึกษาค้นคว้าและให้บริการความรู้เกี่ยวกับพิธีชานี้ทั้งหมดมีสำนักงานใหญ่อยู่ในนครเกียวโต ซึ่งถือว่าเป็นเมืองที่เป็นศูนย์กลางของศิลปวัฒนธรรมของญี่ปุ่น

ในทางด้านปรัชญาแล้วพิธีชาก็มีหัวใจสำคัญอยู่ 4 ประการซึ่งถือเป็นหลักของพิธีชาทั่วไป หัวใจสำคัญของพิธีชานี้สืบเนื่องมาจากปรัชญาของเซ็น ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่าเป็นปรัชญาที่ประยุกต์จากปรัชญาทางศาสนามาเป็นปรัชญาในชีวิตประจำวันซึ่งสามารถที่จะปฏิบัติได้จริง ๆ หัวใจของพิธีชาทั้ง 4 ประการก็คือ

1 วะ (Wa) หมายถึงความสงบของทุกสิ่งทุกอย่างตลอดจนถึงความสงบของจิตใจในพิธีชา ผู้เป็นเจ้าของบ้านและแขกจะพูดจากันน้อยมาก จะต้องสำรวมกิริยามารยาท ผิดกันกับการดื่มน้ำชาตามประเพณีตะวันตก จะกล่าวตั้งแต่สภาพภายนอกมา กล่าวคือ ในส่วนนั้นก็ต้องมีความสงบเป็นปัจจัยสำคัญ ส่วนจะต้องเงี่ยปราศจากความซุกมุ่นวุ่นวายคนเดินเข้าเดินออกถือว่าเป็นบริเวณส่วนนั้นจะเป็นโลกอีกโลกหนึ่งซึ่งตัดขาดจากความซุกมุ่นวุ่นวายของโลกภายนอกในบ้านที่ใช้ทำพิธีชาก็เช่นเดียวกัน จะต้องไม่พูดคุยกันจ้อแจ ถ้ามีธุระจะพูดกันก็พูดกันด้วยเสียงเบา ๆ พอได้ยิน พิธีชาตามแบบฉบับของญี่ปุ่นจะเป็นพิธีที่เคร่งขรึม ปราศจากการสรวลเสเฮฮา ทั้งนี้เพราะว่าพิธีชามีกำเนิดมาจากพิธีชาทางศาสนา ผู้เป็นเจ้าภาพหรือแขกก็เช่นเดียวกันจะต้องมีความสงบในจิตใจเป็นพื้นฐาน

สำคัญ กล่าวได้ว่าสงบทั้งบรรยากาศภายนอก และบรรยากาศภายในใจ ภายในห้องพิธีชานนั้น ต้องเงียบสงบจนบางครั้งได้ยินเสียงน้ำเดือด อย่างชัดเจน

2 เคอิ (Kei) หมายถึงการเคารพ ผู้ร่วมในพิธีชาจะต้องมีความเคารพต่อทุกสิ่งทุกอย่าง ทั้งเป็นตัวบุคคลและสิ่งของ หรือแม้แต่สถานที่ซึ่งเปรียบเสมือนหนึ่งสถานที่ที่จะทำพิธี อันศักดิ์สิทธิ์ ข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ ก็เช่นเดียวกันจะต้องใช้ด้วยความเคารพ กล่าวคือใช้ด้วยความระมัดระวัง เพราะข้าวของที่ใช้ในพิธีชาทุกชิ้นจะถือเป็นศิลปวัตถุที่มีค่าที่จะต้องรักษาด้วยความระมัดระวังอย่างที่สุด ผู้เป็นเจ้าภาพจะต้องให้ความเคารพต่อแขกผู้มาเยือน มีกิริยามารยาทเรียบร้อยตามแบบฉบับของญี่ปุ่น และเช่นเดียวกันแขกผู้มาเยือนก็ต้องให้ความเคารพต่อเจ้าภาพทุกคน จะต้องมีความเคารพซึ่งกันและกัน

3 เซอิ (Sei) หมายถึงความสะอาด ความสะอาดในที่นี้หมายถึงความสะอาดของข้าวของเครื่องใช้ทั้งหลาย ความสะอาดของสถานที่ ความสะอาดของร่างกายและสุดท้าย ก็คือความสะอาดของจิตใจทั้งของเจ้าภาพและแขก ชนชาติญี่ปุ่นเป็นชนชาติที่รักความสะอาด ดังนั้นเมื่อจะมีพิธีสำคัญก็ต้องทำความสะอาดครั้งใหญ่ซึ่งนอกเหนือจากการทำความสะอาดประจำวัน สวนก็ต้องปราศจากหมูารกรุงรัง และใบไม้แห้งที่ร่วงหล่นก็ต้องเก็บกวาดไปให้

เรียบร้อย บ้านที่ใช้ทำพิธีชาก็ต้องขัดกวาด เช็ดถูให้สะอาด ภายในห้องพิธีชาก็เช่นเดียวกัน จะต้องไม่มีสิ่งของอะไรวางอยู่เกะกะกรุงรัง จะวางไว้เฉพาะของที่จำเป็นหรือสิ่งที่ต้องการให้แขกชมเท่านั้น ภาชนะข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ ก็ต้องทำความสะอาดอย่างดี บุคคลผู้เข้าร่วมในพิธีชาก็เช่นเดียวกันจะต้องชำระล้างทำความสะอาดร่างกายให้เรียบร้อยผมเผ้าไม่ปล่อยรุงรัง และสุดท้ายที่สำคัญที่สุดก็คือทั้งเจ้าภาพและแขกจะต้องมีความสะอาดของจิตใจ กล่าวคือมีความบริสุทธิ์ใจซึ่งกันและกัน ทางฝ่ายเจ้าภาพก็มีความยินดี มีความบริสุทธิ์ใจที่จะรับแขก และตั้งใจจะให้แขกได้ดื่มชาให้ชื่นใจ บริการให้ด้วยกิริยามารยาทที่นอบน้อมแต่ก็มีความสง่างามอยู่ในที่ ทางฝ่ายแขกผู้มาเยือนก็เช่นเดียวกัน มีความเคารพขอขอบคุณเจ้าภาพที่ช่วยเป็นภาระชงชาให้ดื่มอย่างจริงจัง ชื่นชมต่อศิลปวัตถุที่เจ้าภาพสรรหามาให้รับรองคน เป็นการเยี่ยมเยียนกันอย่างจริงใจมิใช่จะมากอยจ้องจับผิดหรือหาข้อตำหนิ

4 จาคู (Jaku) หมายถึงความสอดคล้องกันของทุกสิ่งทุกอย่างตั้งแต่เรื่องใหญ่ที่สุดจนถึงเล็กที่สุด บ้านพิธีชาก็ต้องสอดคล้องกับสวน กลมกลืนกันทั้งรูปแบบ ลักษณะและสีสรร การจัดห้องก็ต้องผสมผสานกลมกลืนกัน ขนมน้ำชาของเครื่องใช้ก็ต้องกลมกลืนเหมาะสมกับฤดูกาล เจ้าภาพและแขกก็แต่งกายเหมาะสมกับวัย สถานะ และฤดูกาล กิริยามารยาทของทั้งสองฝ่ายก็ต้องผสมผสานกันไปหมด⁶

จะเห็นได้ว่าศิลปะของการชงน้ำชา นั้นมิได้หมายถึงเพียงการชงน้ำชาให้แขกดื่มเท่านั้นแต่ยังมีความหมายครอบคลุมไปถึงส่วนประกอบนั้น ๆ ซึ่งเป็นศิลปะแขนงต่าง ๆ ของญี่ปุ่นอีกด้วย ซึ่งสิ่งเหล่านี้ใช้เวลาตัดแปลงปรับปรุงกันเป็นเวลานานนับเป็นร้อยปี จึงได้เกิดศิลปะชนิดนี้ขึ้น ซึ่งมีลักษณะเฉพาะของญี่ปุ่นไม่สามารถหาได้ในวัฒนธรรมอื่น แม้แต่ในวัฒนธรรมจีนซึ่งเป็นต้นแบบของวัฒนธรรมญี่ปุ่น ญี่ปุ่นได้ดัดแปลงสิ่งต่าง ๆ ที่รับมาให้เข้ากับความต้องการและรสนิยมของคน และแฝงไว้ด้วยความหมายที่ลึกซึ้ง ลักษณะศิลปวัฒนธรรมญี่ปุ่นจะเป็นศิลปะวัฒนธรรมของการผสมผสานกลมกลืนกับของ

ทุกสิ่งทุกอย่าง จะไม่มีสิ่งใดเด่นขึ้นมาโดยเฉพาะ ทุกอย่างต้องกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งเป็นหลักของปรัชญาตะวันออก เช่น ปรัชญาหยินหยาง ซึ่งจะต้องอาศัยซึ่งกันและกัน เราไม่อาจกล่าวได้ว่า หยินดีกว่าหยาง หรือหยางดีกว่าหยิน แต่หยินกับหยางจะต้องอยู่ด้วยกัน ดำเนินไปด้วยกัน ผสมกลมกลืนกัน ลักษณะศิลปะและวัฒนธรรมญี่ปุ่นก็เช่นเดียวกัน จะมีลักษณะดังกล่าวและลักษณะนี้ก็จะสะท้อนให้เห็นรูปแบบของการปกครอง การบริการ หรือการดำเนินธุรกิจแบบญี่ปุ่นซึ่งมีลักษณะถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นสิ่งที่เราควรจะเรียนรู้ เพื่อจะได้เข้าใจจิตใจของคนญี่ปุ่นอย่างแท้จริง

เชิงอรรถ

- 1 Sen Sōshitsu : *Sadō no teiki*, page 23-24, Urasenke Kōnnichian bunk 1970. Kyoto, Japan.
- 2 Sen' ō Tanaka : *The Tea Ceremony* page 23. Kodansha International Ltd. Tokyo, Japan 1973.
- 3 Sen' ō Tanaka : *The Tea Ceremony* page 25. Kodansha International Ltd., Tokyo, Japan 1973
- 4 Urasenke Bangkok Chapter : *Cha-no-yu* June 23, 1979.
- 5 Murai Yasuhiko : *Chanoyu no rekishi* page 7 Tangōsha, 1978 Kyoto, Japan.
- 6 Sen Soshitsu : *Sadō no teiki* page 46 Urasenke Konnichian bunkō 1970. Kyoto Japan